שאמרה התורה פאת שדך, שדך משמע כל שהוא (רע"ב ד"ה קרקע). ואומרת המשנה שהלכה כדברי רבי יהודה בן בתירא (מ"ו).

כו. מכמה קרקע חייב להביא בכורים?

רבי עקיבא אומר שמקרקע כל שהוא חייב להביא בכורים (מ"ו), שכתוב בתורה בכורי אדמתך, דמשמע כל שהוא (רע"ב ד"ה ובבכורים). וזה דוקא בבכורי חיטה ושעורה, אבל בבכורים של אילן אינו חייב אלא אם כן יש לו קרקע שש עשרה אמות סביב לאילן שהוא שיעור יניקתו (רע"ב שם).

כז. מה הוא פרוזבול, ומדוע צריך קרקע לצורך כתיבתו?

הלל תקן פרוזבול, כשראה שהיו נמנעים מלהלוות לעניים מפני השביעית שמשמטת החוב, תיקן שיהא אדם מוסר שטרותיו לבית דין, וכותב מוסר אני לכם פלוני ופלוני הדיינין כל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, ומשכתבו לו שטר זה שוב אין שביעית משמטת חובו (רע"ב ד"ה ולכתוב). ותיקן תקנה זו דוקא כשיש קרקע ללווה, שאז נחשב כאילו החוב כבר גבוי ביד בית דין, ושוב אין כאן איסור לא יגוש (שם).

כח. כמה קרקע צריך שתהיה ללווה כדי לכתוב עליה פרוזבול, ומדוע?

קרקע כל שהוא כותבים עליה פרוזבול, משום שקרקע כל שהוא נחשבת כאילו שוה כל החוב הואיל ואין אונאה לקרקעות (מ"ו, רע"ב ד"ה ולכתוב).

כט. מה הוא שיעור הקרקע שאפשר לקנות עמה מטלטלין?

נכסים שאין עליהם אחריות, שהם מטלטלין, נקנים עם נכסים שיש להם אחריות, שהם קרקעות, בכסף בשטר ובחזקה (קדושין פ"א מ"ה), שאם מכר מטלטלין עם הקרקע, כיון שקנה הלוקח הקרקע באחת משלשת קנינים אלו, נקנו מטלטלין עמה. וקרקע כל שהוא קונים אגבה מטלטלין בבסף שטר וחזקה (מ"ו, רע"ב ד"ה ולקנות).

משנה ז'

ל. מה הוא שכיב מרע?

שכיב מרע הוא השוכב על מטתו מחמת חולי (רע"ב ד"ה שכיב).

לא. שכיב מרע שחילק נכסיו, ואחר כך עמד מחליו, האם ומתי בטלה מתנתו, ומדוע?

שכיב מרע שחילק כל נכסיו ולא שייר מהם כלום לעצמו, ועמד מחליו, בטלה מתנתו, משום שמוכח שכתב את כל נכסיו לאחרים משום שהיה בטוח שימות, דאין דרכו של אדם לחלק כל נכסיו ולהניח עצמו ערום בלא רכוש, ואם לא שהיה חושב ודאי שימות לא היה נותן כל נכסיו, לכן אם עמד מחליו מתברר שהיתה מתנה בטעות וחוזר, ואפילו קנו מידו (מ"ז, רע"ב ד"ה לא שייר). אבל אם כשחילק נכסיו שייר לעצמו קרקע כל שהוא, אף על פי שעמד מחליו, מתנתו מתנה (מ"ז), אם קנו מידו על המתנה, דממה ששייר לעצמו כל שהוא גילה בדעתו דלא מחמת מיתה כתב מתנה זו (רע"ב ד"ה שייר).

לב. מתי מאבדת אשה כתובה בלא שמחלה עליה?

שכיב מרע שחילק נכסיו לבניו וכתב לאשתו חלק בין הבנים, ושמעה היא ושתקה ולא אמרה כתובתי אני גובה או כיוצא בזה אבדה כתובתה (מ"ז, רע"ב ד"ה וכתב). ולדעת רבי יוסי אם קבלה עליה להיות שותפה בין הבנים אבדה כתובתה ואינה יכולה לחזור בה אף אם לא קנו מידה ולא ציוה בפניה לכתוב לה כך (מ"ז, רע"ב ד"ה רבי יוסי), ואין הלכה כרבי יוסי (רע"ב שם).

לג. האם בעניינים הנ"ל המוזכרים במשנה צריך שישייר או יתן דוקא קרקע, ומדוע מזכירה המשנה קרקע כל שהוא?

כל מה שהזכירה המשנה קרקע כל שהוא מכאן ועד סוף הפרק, הוא לאו דוקא קרקע, אלא הוא הדין למטלטלין כל שהן. אלא אגב מה ששנה ברישא לענין פאה ובכורים ופרוזבול קרקע כל שהוא, ושם הוא דוקא, שנה בכל אלו גם כן קרקע כל שהוא (רע"ב ד"ה שייר).

משנה ח'

לד. מי שנתן את כל נכסיו לעבדו, האם יצא לחרות, ומדוע?

הכותב נכסיו לעבדו, שכתב כל נכסי נתונים לפלוני עבדי, הרי העבד בכלל הנכסים ונתן לו את עצמו, ויצא בן חורין (מ"ח, רע"ב ד"ה הכותב).

לה. כשכותב לו כל נכסי נתונים לפלוני עבדי, מדוע יוצא לחרות, והלא קורא לו עבדי?

מה שכתב לו עבדי כוונתו עבדי שהיה כבר (רע"ב ד"ה הכותב).

לו. מי שנתן את כל נכסיו לעבדו, חוץ מחלק מסויים שבהם, האם יצא העבד לחרות, ומדוע?

מי שנתן את כל נכסיו לעבדו, ושייר קרקע או חלק אחר כלשהוא, לא יצא בן חורין (מ"ח). והטעם, דכל מקום ששייר האדון לעצמו חלק כל שהוא אנו אומרים שגם את העבד שייר לעצמו, ומה שאמר כל נכסי לך, על שאר נכסים התכוון, ולא נתכוון אלא להחניף לו ולא שחררו, שאם היה מתכוון לשחררו וליתן לו נבסיו היה כותב לו עצמך ונכסי קנויים לך (רע"ב ד"ה שייר). ולדעת רבי שמעון יצא העבד בן חורין כל זמן שפירש האדון מה הוא משייר (מ"ח). ואין הלכה כרבי שמעון (רע"ב ד"ה חוץ).

לז. לא היו לאדון שום נכסים, רק העבד והקרקע ששייר, האם לדעת תנא קמא יצא לחירות?

אפילו אין לו שום נכסים אלא העבד והקרקע ששייר מכל מקום לא יצא לחירות, כיון שאין מתקיים דיבור כל נכסי, שהרי בא מה שאמר חוץ מקרקע פלונית וביטלו, ולא קנה לא עצמו ולא נכסים, ולא אמרינן פלגינן דבורא והוי בטל לגמרי (רע"ב ד"ה שייר).

לח. באלו אופנים סובר רבי דשמעון שיצא העבד לחרות?

לדעת רבי שמעון לעולם הוא בן חורין, בין אין לו נכסים אחרים אלא העבד והקרקע ששייר, ובין יש לו נכסים אחרים, ומה שאמר כל נכסי אומרים שהולך על העבד לברו כשאין לו נכסים אחרים (מ"ח, רע"ב ד"ה ר"ש).

לט. מדוע לדעת רבי שמעון לא מבטל מה שאומר חוץ מקרקע כל שהוא מה שאמר כל נכסי?

מה שלא אומרים דבמה שאמר חוץ ביטל דיבורו שאמר כל נכסי, הוא משום דפלגינן דיבורו, ומקיימים דיבור זה בעבד ויצא בן חורין (רע"ב ד"ה ר"ש).

מ. באיזה אופן מודה רבי שמעון שלא יצא העבד לחירות?

אם אמר הרי כל נכסי נתונין לאיש פלוני עבדי חוץ מאחד מרבוא שבהן, לא יצא לחירות אף לרבי שמעון (מ"ח), שכיון שלא פירש מה הוא משייר, אומרים דמה שאמר אחד מרבוא כוונתו לעבד, ואף על פי שהעבד שוה הרבה יותר, מכל מקום אמרינן שהוא לא מחשיבו אלא כאחד מרבוא שבנכסים (מ"ח, רע"ב ד"ה חוץ).

פרק רביעי

הפאה

משנה א'-ב'

א. פאה, האם ניתנת במחובר לקרקע או בתלוש, מתי, ומנין?

הפאה ניתנת במחובר לקרקע (מ"א), שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם, כלומר, הנח לפניהם והם יבוזו (רע"ב ד"ה הפאה). אמנם כל זה במקום שאין סכנה בלקיטה מן המחובר, אבל במקום שיש סכנה, כגון בדלית ובדקל, בעל הבית מוריד ומחלק לעניים (מ"א), שנאמר תעזוב אותם, אותם הוא מיעוט, אותם שאין בהם סכנה אתה עוזב לפניהם ואי אתה עוזב אותם שיש טכנה בעלייתם, אלא מוריר מן האילן ומחלק להם (רע"ב ד"ה מוריד).

ב. מה היא דלית?

דלית היא גפן המודלית על גבי עצים או על גבי אילנות (רע"ב ד"ה דלית).

ג. מה הסכנה שיש בדלית ובדקל?

בדקל הסכנה מפני גבהו, ובדלית הסכנה היא מפני חלישותה (מלאכת שלמח מ"ב).

ג. באילנות שצריך להוריד הפירות מן האילן, מדוע אינו מניח לפני העניים כדי שיקחו בעצמם, אלא צריך לחלק?

כתוב בירושלמי שהוא משום שחששו שאם יראה שם עני הקרוב לו ישליך בכוונה סמוך לו, לכן אמרו שיחלק לכולם בעצמו (תוי"ט ד"ה ומחלק).

ד. מה הם חליקי אגוזים, וכיצד נותנים בהם פאה, ומדוע?

חליקי אגוזים הם אילנות של אגוזים, ועל שם שאילנות של אגוזים חלקים ואין בהם קשרים כשאר אילנות קרויין חליקי אגוזים (רע"ב ד"ה בחליקי), ודעת רבי שמעון שאף בחליקי אגוזים הדין כמו בדלית ובדקל, שבעל הבית צריך להוריד ולחלק (מ"א). ואין הלכה כרבי שמעון (רע"ב ד"ה בחליקי).

ה. כשרוב או כל העניים רוצים לקחת בעצמם מן הדלית או הדקל, או שבעל הבית יחלק להם בשאר האילנות, האם שומעים להם, ומדוע?

אם כל העניים הנמצאים שם רוצים לקחת בעצמם מן העץ, שומעים להם, אף שהוא דלית או דקל, וכן אם רוצים כולם שבעל הבית יחלק להם פאה שמדין ניתנת במחובר, שומעים להם (משנה ראשונה מ"א ד"ה אפילו, חדושי אנשי שם), אבל אם בפאה הניתנת במחובר תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבוז, לזה שומעין, שאמר כהלכה (מ"א, רע"ב ד"ה אפילו), אף שהוא בריא וחזק יותר מחביריו והסיבה שאמר כך היא לא משום שמתכוין לקיים ההלכה (תוי"ט ד"ה ואחד). ובדלית ובדקל אינו כן, אלא אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק, לזה שומעין, שאמר כהלכה (מ"ב), אפילו אומר כן מחמת שהוא זקן או חולה (תוי"ט ד"ה ואחד).

משנה ג'

ו. נטל העני מקצת פאה וזרקה על השאר, האם זכה, ובמה?

נטל מקצת פאה וזרקה על השאר כדי לקנותו, אין לו כלום, לא במה שכבר ליקט ולא במה שזרק עליו, משום שקנסוהו והוציאו ממנו את התלוש ואת המחובר (מ"ג, רע"ב ד"ה נטל). והטעם שקנסוהו, משום שעל ידי שזורק את מה שזכה בו על השאר לא יוכלו העניים לראות ולזכות בשאר הפאה, והוא באמת לא זכה בה, לכן קנטוהו גם במה שזכה (תוי"ט ד"ה אין).

ז. נפל לו על הפאה ורצה לקנותה בכך, או פירש טליתו עליה כדי לקנותה בכך, האם קנאה?

נפל לו עליה או פירש טליתו עליה, לא קנאה ומעבירין אותו הימנה (מ"ג).

ח. ההלכה היא שארבע אמותיו של אדם קונות לו. מדוע אם כן אם נפל לו על הפאה לא קנאה?

אף על פי שארבע אמותיו של אדם קונות לו בסמטא ובצדי רשות הרבים, בשדה חבירו לא תקנו לו חכמים שיקנו לו ארבע אמותיו (רע"ב ד"ה נפל). ועוד, שכיון שנפל עליה גילה בדעתו דבנפילה הוא רוצה לקנות ולא בארבע אמות, ובנפילה אינו קונה (שם).

ט. האם דין זה הוא רק בפאה או גם בשאר מתנות עניים?

דין זה הוא גם בלקט, וכן בעומר השכחה (מ"ג), והוא הדין לשכחת קמה (תוי"ט ד"ה בעומר).

משנה ד'

י. באיזה אופן אין לקצור הפאה, ומדוע?

פאה אין קוצרין אותה במגלות, ואין עוקרין אותה בקרדומות, כדי שלא יכו איש את רעהו (מ"ד) כשהעם מרובים ודוחקים זה את זה, או שמא יתקוטטו ויכו זה את זה (תוי"ט ד"ה כדי).

משנה ה'

יא. האם יכולים העניים להכנס לשדה בעל הבית בלא רשותו כדי ליטול פאה?

איז העניים רשאים להכנס לשדה רק מדעתו של בעל השדה (מ"ה, מלאכת שלמה).

יב. כמה פעמים ביום צריך בעל הבית להיות בשדה כדי שיוכלו העניים ליטול פאה, ומתי?

שלש פעמים מתגלה בעל הבית ונראה בתוך שדהו כדי שיקחו העניים פאה (מ"ה, רע"ב ד"ה שלש), בשחר ובחצות ובמנחה (מ"ה).

יג. כיצד נקראות בלשון חז"ל שלש פעמים אלו שבעל הבית מופיע בתוך שדהו?

חז"ל במשנה קראו לזה שלש אבעיות ביום (מ"ה), ואבעיות הוא לשון גילוי, כמו שכתוב בנביא נבעו מצפוניו, ותרגומו הוא אגליין מטמרוהי (רע"ב ד"ה שלש).

יד. מדוע שלשת זמנים אלו נקבעו לזמן לקיטת הפאה?

שלשת זמנים אלו נקבעו בגלל שלש קבוצות עניים שאינם יכולים לבוא בזמן אחר. בשחר מפני המיניקות שבניהם ישנים בשחר ואז יש להם פנאי ללקט, בחצות מפני התינוקות שדרכן לצאת בחצות והולכים ללקוט פאה, ובמנחה מפני הזקנים ההולכים על משענתם ואין מגיעים לשדה עד שעת המנחה (רע"ב ד"ה בשתר - ד"ה ובמנחה).

טו. האם אפשר להוסיף או לגרוע על זמנים אלו?

לדעת רבן גמליאל אפשר להוסיף על זמנים אלו, ולא אמרו זמנים אלו רק שלא יפחתו מהם, שיוכלו כל אלו לבוא בזמנים אלו. ודעת רבי עקיבא שדוקא בזמנים אלו מחלקים פאה, שלא אמרו זמנים אלו אלא כדי שלא יוסיפו עליהם (מ"ה), שלא יצטרכו לעמוד שם כל היום ולהמתין מתי יתן בעל הבית הפאה, אלא ידעו הזמנים מתי לבוא (שנות אליהו). ולהלכה, אין נותנין פאה אלא בשלש עתים הללו, אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהם (רע"ב ד"ה שלא).

טז. כיצד היה מנהגם של בית נמר בנתינת פאה, ומה היתה המעלה בהנהגה זו?

של בית נמר היו מלקטין על החבל ונותנים פאה מכל שורה ושורה (מ"ה), דהיינו שהיו קושרים חבל בצד הקמה וקוצרים והולכים עד שיכלה החבל ומניחים פאה לכל החבל, וחוזרים וקושרים ומניחים פאה, ועל זה מזכירין אותן לשבח (רע"ב ד"ה של), משום שהיה דבר זה לטובות העניים, שיוכלו לקחת מכל שורה ושורה ולא יצטרכו להמתין ולצפות מתי יניח בעל הבית פאה (תוי"ש ד"ה מכל).

יז. מהו בית נמר?

בית נמר הוא שם מקום, כמו שבתוב את בית נמרה (רע"ב ד"ה של).

משנה ו'

יח. גוי שקצר את שדהו ואחר כך נתגייר, האם חייב במתנות עניים משדה זו, ומדוע?

גוי שקצר את שדהו ואחר כך נתגייר, פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה (מ"ו). משום שכתוב בלקט ופאה ובקוצרכם, פרט לשקצרוה גוים, ובשכחה כתוב כי תקצור קצירך ושכחת עומר. מכאן אמרו גוי שקצר שדהו ואחר כך נתגייר פטור (רע"ב ד"ה גוי). ורבי יהודה מחייב בשכחה, שאין השכחה אלא בשעת העימור, ובשעת העימור היה כבר גר וחייב בכל המצות (רע"ב ד"ה שאין). וחכמים סוברים שאף על פי שבשעת העימור הוא כבר חייב במצוות, מכל מקום התורה הקישה שכחת עומרים לשכחת קמה, לומר לך את שישנו בשכחת קמה ישנו בשכחת עומר, וגוי זה שקצר לא היה בשכחת קמה, שהרי באותה שעה גוי היה, לכן אף שעכשיו נתגייר אינו בשכחת עומר (שם). ואון הלבה כרבי יהודה (שם).

משנה ז'

יט. הקדיש שדה ופדאו, מתי חייב במתנות עניים ומתי פטור, ומדוע?

הקדיש קמה ופדה קמה, חייב במתנות עניים. הקדיש עמרים ופדה עמרים, חייב. אבל אם הקדיש קמה ופדה עמרים, פטורה, שבשעת חובתה היתה פטורה (מ"ז).